

ПОРЕДИЦАТА „УЧИТЕЛИ-БУДИТЕЛИ“
Дочо Леков. Ради Иванов Колесов. Изд. Нар. просвета, С., 1983. 78 с.; *Петко Асенов.* Неофит Рилски. Изд. Нар. просвета, С., 1983. 182 с.; *Атанаска Петкова.* Ботьо Петков. Изд. Нар. просвета, С., 1986. 102 с.; *Христо Ботушаров.* Никола Живков. Изд. Нар. просвета, С., 1986. 148 с.; *„Радетели за просвета и книжнина“.* Съставителство и редакция Николай Жечев и Иван Сестримски. Изд. Нар. просвета, С., 1986. 580 с.)

Идеята, че културната история не се свежда единствено до своите високи образци, бе подкрепена от съвременните културологични изследвания. Те разкриха значението и мястото на „периферното“, подценяваното в културния живот. Социологията, от своя страна, напомни, че върховите изяви в политическата и културна история са само част и следствие от множество разнопосочни търсения и прояви, които упорито чакат своите изследователи и реабилитация от съвременната историческа и литературна наука.

Поредицата „Учители-будители“, инициатива на ДИ „Народна просвета“, отговаря на наярлата необходимост от нова гледна точка по отношение на повече или по-малко познати дейци от епохата на нашето Възраждане. Пегте излезли до момента книги от поредицата са посветени на личности, които разкриват образа на редовия възрожденски интелгент, подготвил и осъществил духовното и политическо разкрепостяване на нацията.

Изданията представляват интерес за широката публика (за която основно са предназначени), а също и провокация за специалиста. В научна употреба са въведени нови факти и документи, които стимулират разработката на неизследвани територии и проблеми. Представените на вниманието на читателя очерци за Н. Рилски, Р. Ив. Колесов, Б. Петков, Н. Живков, сборникът „Радетели за просвета и книжнина“ надхвърлят издателските амбиции да очертаят водещата роля на възрожденския учител. Привлича желанието да се разчути инерцията при възприемането и тълкуването на явления, факти и личности, да се преосмислят някои школки „истини“.

Книгата на Дочо Леков, посветена на Ради Ив. Колесов, представя за пръв път образа на обаятелния педагог, вдъхновен революционер и оригинален книжовник. Следвайки кратката биография на героя, повествованието

увлича и потапя в атмосферата на ямболския квартал Каргона (където израства Р. Колесов), на затворническата килия (където попада след неуспеха на Дядо-Николовото въстание), на класните стаи в училището в Ямбол (където преподава). Огньошенията на Р. Колесов с революционери, книжовници и общественици очертават интересна и убедителна картина на времето, насищат изложението с колорит и дух, далеч от сухотата и безразлично проследяване на факти и събития.

Работата като секретар по време на въстанието на Дядо Никола; участието в съзаклятието на Раковски; горещата защита и популяризиране на идеята за революция разкриват патриот, предан на най-свободолюбивите идеи на времето.

Заслуга на автора е, че разглежда поетическите опити, преводаческата практика на възрожденеца в контекста на цялостния литературен процес, изяснява мястото им в историческото развитие на съответния жанр, обвързва ги с интимните, обществени и творчески пътища на книжовника.

Известните сведения за житейската и творческа биография на Ради Колесов не са много. Но там, където документът липсва или остава неясен във времето, се предлага интерпретация — логически, психологически и исторически издържана. Особено постижение в книгата е опитът частният факт или събитие да се изведе на фона на значими за културната и литературна история проблеми. Специални страници са посветени на въздействието, което оказва върху твореца „Повест за Хенрих Айсенфелски“ (която Р. Колесов по-късно превежда). То насочва към въпроса за възприемането на преводната литература, за своеобразната ѝ актуализация, за политическата акцентировка при нейния прочит. Отделеното внимание на личната библиотека на книжовника осветлява проблема за общокултурната и литературна подготовка на възрожденеца. Д. Леков разглежда и личните и творческите контакти между педагога и писателя Добри Чинтулов и младия учител. Отново частният въпрос е отнесен на по-широка проблемна основа — формирането на литературна култура, отношенията между различните поколения български интелигенти, разпространението на ръкописните учебници през Възраждането.

В книгата си за Неофит Рилски П. Асенов разкрива проявите на възрожденеца като педагог, книжовник и общественик в истори-

ческата перспектива на новобългарското културно развитие.

Изложението естествено следва житейския път на Неофит. Авторът изследва факторите, участвали при идейното изграждане на личността му, въпроса за неговото „единофилство“. Освен познатите до момента въведени са нови и непубликувани документални материали за живота на възрожденеца. Подготовката на Неофит в Рилския манастир, в Букурещ — за учител, е разкрита в контекста на социално-икономическата и културна ситуация в страната, на „психологията“ на борбата около уреждането на Габровското училище. Изяснява значението на това дело, както и личният принос на Неофит Рилски, дипломагичността, даденовидността и безкористното на неговите решения. П. Асенов се спира на теоретическите постановки на Неофит за образованието, на техните източници, изградили педагогическите му знания и възпитателна система. Подчертан е новаторският характер на педагогическата практика на възрожденеца, утвърдила го като идеолог на новобългарската просвета. Авторът търси мястото на Неофитовата образователна система не само спрямо българската училищна практика, но и сред прогресивните европейски педагогически идеи. Създаденото от възрожденеца първо по рода си училищно „законодателство“ е разглеждано като резултат и функция на принципиалната нормативност на възрожденската култура, стремеща ѝ да формира нравствеността и морала на една утвърждаваща се класа и новозараждаща се интелигенция.

Петко Асенов проследява и разпосочните книжовни занимания на Неофит — като лексикограф, събирач на „древности“ и народни песни, като един от пионерите на печатното дело у нас, учебникар, ревнител за изграждане на общонационален книжовен език.

Бележките към изданието насочват към отнормеността на Неофит Рилски с дейци като Иларион Макариополски, Авксентий Велешки, към някои уточнения в биографичните данни за възрожденеца. Опровергано е подозрението относно неполитичността и неборбеността на Неофит.

Пожеланието да се отдели повече внимание на книжовната дейност на твореца и да ѝ се даде по-категорична оценка не накърнява достойнствата на изданието, още повече, че неговата задача е да акцентува върху изявите на педагога. Книгата има своя принос в популяризирането на делото му, в проучването на интелектуалните домогвания на един учител, създател и вдъхновител на значително ядро на новобългарската интелигенция.

Книгата на Ат. Петкова „Ботьо Петков“ има за задача да разкрие образа на забележителния възрожденец като педагог, както и да запознае читателя с непознатия или по-малко познатия Ботьо Петков — руския възпитаник, активния участник в борбата за църковна независимост, приятеля на Н. Геров, на групата революционери около Раковски.

Като се опира на богат фактологичен материал, авторката разглежда разносранныте прояви на възрожденеца в историческа перспектива, която извежда извън конкретните очерчания на момента и позволява съотнасянето на делото му към общите насоки на възрожденския културен процес. Преодолял ограниченията на средата, възрожденският учител е достоен баща на гениалния си син. Но именно тук е и вътрешната полемика, която води авторката. Нейната амбиция е да представи обаятелния образ на Ботьо Петков като стойностен сам за себе си. Намогвайки традиционното съотнасяне с Христо Ботев (при което бащата остава в сянка), Ат. Петкова разкрива живота на една респектираща с ерудитията и темперамента си личност.

Заслужен е интересът към контактите на Б. Петков с просветни и книжовни дейци (Н. Геров, Н. Касански, Ив. Богоров, Ат. Чолаков); с книжариците на Хр. Г. Данов и Манчов; със сънародници в Одеса, доставяли му книги; към забележителната за времето библиотека от руски, български, френски, гръцки, латински книги в Калоферското училище, уредена от Б. Петков. Оценена е реформаторската страна в практиката на учителя. Поставени са проблемите за ролята на руската култура при формирането на духовните интереси и литературни дарования на възрожденеца, за влиянието на руската педагогическа мисъл при преустройството в българското училище.

Специално внимание заслужава представянето на книжовната дейност на Ботьо Петков. Подчертава се нейната обвързаност с обществените и политическите му възгледи, със задачите, стоящи пред новобългарската култура: регламентиране на нормите на книжовния език; за преводаческите принципи; за обществения отзвук на журналистиката; за мястото на учебническата литература. Наложил се като централна фигура не само в калоферския обществен живот, но и сред прогресивно настроената част от българската интелигенция, Ботьо Петков е инициатор на редица културни прояви, блестящ оратор. Словата и публицистиката му го утвърждават като ревностен защитник на идеята за независима българска църква, като прозорлив политик (видял отрано опасността от католицизма), като привърженик на мисълта за общославянско единство. Яростната му полемика с Драган Цанков го нарежда сред изявените публицисти. Преводите му намират отражение в национално-освободителната борба, в развойа на книжнината и просветата, влияят върху преводаческата практика на синовете — Стефан и Христо Ботеви. Определянето на Ботьо Петков за ръководител на въстанието в Тракия, близостта с членовете на „Тайното общество“, конфликтите с калоферските чорбаджии, амбициите за уреждане на читалище доразкриват образа на енергичния възрожденец на фона на неспокойната и полемизираща епоха.

Книгата на Хр. Ботушаров „Никола Живков“ заслужава внимание не само като първи

очерк за един от позабравените творци на нашето Възраждане и следосвобожденска България. Тя възкресява живо и увлекателно атмосферата на време, привличащо с търсената си, респектиращо с разпосоочността на своите завоевания, чертаещо по-нататъшната съдба на националната култура и история.

Наред с документалния материал, с който разполага, авторът влиза в изложението откъс от книжовното наследство на Н. Живков, за да внуши чувство за автентичност и пресъздаде колорита на епохата.

Пътуващ книжар; служител на Екзархията; организатор на първото революционно сдружение на учителите — „Учителско братство“ с недумислената цел „освобождението от турско робство“; учител-реформатор, режисьор, драматург, поет, журналист — с ратник на Хр. Ботев, опълченец; народен представител (след Освобождението); училищен инспектор — тези са само част от социалните „роли“ и призвания на Никола Живков. Те пресъздават оригиналната житейска и творческа съдба на личност, чийто дължник е културната история.

Хронологичното проследяване на дейността на героя предполага известна проблемна разпосоочност. (За драматургичните, журналистическите, педагогическите и пр. прояви на твореца се говори на различни места в книгата). Но, от друга страна, подобно изграждане на образа внушава разностранността на духовните интереси на един интелгент, неговата идейна еволюция, сложните влияния и зависимости между революционера и детския учител, между режисьора и учебникаря, между поета и драматурга.

Н. Живков е свързан с много ПЪРВИ прояви в българския културен живот. Автор е на първия национален химн — песента „Шуми Марица“ (от драмата „Ильо войвода“). Създава първите детски градини, първата професионална учителска организация. Редактиранит от него в „Телеграф“ (1880) е един от първите ни вестници, поставили въпроса за тържествено чествуване на загиналите за свободата на отечеството.

Като разказва за участието на героя в избухналото Кресненско-Разложко въстание (1878 г.), за защитата му на правата на македонските българи, за творчеството му, посветено на „случки от българския живот“, авторът успява да внуши предаността към възрожденските идеали на един обаятелен „безсребърник“.

Сборникът „Радетели за просвета и книжнина“ от поредицата „Учителы-будители“ под съставителството и редакцията на Н. Жечев и Ив. Сестримски възкресява дейността на полузабравени, повече или по-малко известни дейци на българската възрожденска култура, педагогика и литература. Включените над 70 очерка предполагат и голям авторски колектив. Това създава известна неравномерност в общото звучене на изданието. Наблюдават се стилови различия, нееднородност на проблемната акцентировка в отделните статии (в зависимост от това, дали авторът е педагог, историк или

литературовед). Това ни най-малко не накърнява стойността на книгата. Достъпното изложение, значимостта на поставените пред културната ни история проблеми правят сборника търсено четиво както от широката публика, така и от специалистта.

Центърът, който обединява статите в сборника, е просветната и книжовна дейност на възрожденците. (Много от тях заслужават специална монография.) Естествено изследването в отделните очерци се съсредоточава върху най-типичното и характерното в книжовните и обществени прояви на възрожденците. Така съсредоточението в статията за братята Димитър и Константин Миладинови (от К. Топалов) е героизмът и борбата за съхранение на българския дух. В очерка за Йоаким Кърчовски (от П. Дражев) централен е въпросът за народността и нравствеността в творчеството на възрожденците, надраснал „традиционния даскалък“. Статията за Иван Найденов е организирана около най-характеристичната му проява — журналистиката.

Особено достойнство на очерците е опитът да се потърси мястото на всеки възроденец в цялостния обществен и културно-исторически процес. Широкообхватността на изданието и хронологичният принцип на подредба на статите позволяват и подпомагат проследяването на сложните и многообразни развойни линии, през които преминава формирането на националното самосъзнание — от патристичното отношение към старината и идеята за славянска взаимност през борбата за духовна независимост и просвета до мисълта за извоюване на политическа независимост. Книгата възстановява богата картина на възрожденския духовен живот. Поставя се проблемът за авторското утвърждаване на възрожденския книжовник — творец, издател, за личностното му самочувствие и самосъзнание; за професионалното му израстване. Очерците разкриват контактите и идейните влияния между поколенията възрожденски просветители; пътищата на проникване на чуждата култура и литература; значението на емигрантските средища.

Намерена е мярата между изследователската дистанцираност, присъща на научно-критичното изследване, и по-освободената интерпретация, характерна за популярното изложение.

Качество на сборника е стремежът да се покаже приемствеността в педагогическото, книжовно и общокултурно развитие през Възраждането.

Поредицата „Учителы-будители“ реализира навременна задача на българското книгоиздаване — да изведе от забравата поколенията деца, изграждали основите на нашата култура. Като избягват сухата фактологичност, авторите, опирайки се на солиден документален материал, предлагат свое виждане за явления и личности, полемизират с утвърдили се в науката становища. Привлича откритата ангажираност към идеите на Българското възраждане, тяхното актуализиране и отнасяне към съвременността. Първоначал-

ни цели на изданието от поредицата — да очертаят, социалната и културна роля на възрожденския учител, водещата му функция в социокултурния живот на селището и обществото като цяло; същността, тенденциите в развитието на просветното дело през епохата — са надхвърлени. Съвременното преосмисляне на онези сфери от възрожденския културен живот, в които върше адекватно рефлектират идеалите, литературната и културната мода, духа на времето, разкрива нови измерения на нравствените стойности на историческото наследство, стимулира изследователските търсения и провокира читателската нагласа.

Лидия Михова

„ПРЕВОДНАТА ПРОЗА ОТ ГРЪЦКИ ПРЕЗ ВЪЗРАЖДАНЕТО“ от АФРОДИТА АЛЕКСИЕВА. Изд. на БАН, С., 1987.

Всеки, който през последните десетина години се е насочвал към проблематиката на възрожденските преводи, неизменно е достигал до студията на Афродита Алексиева „Преводните повести и романи от гръцки през първата половина на XIX в.“. Това е и труд, който се радва на висок индекс на цитиране (един показател, който у нас в областта на хуманитарните науки се пренебрегва незаслужено); при това не става дума за автор, който заема висок пост, за личност, от която зависи едно или друго — напротив, по това време изследвачката започва своя път в науката. Интересът към студията на Афр. Алексиева, а също и към другите ѝ публикации е продиктуван от желанието да се черпи вода от извора, да се прочетат търпеливо издирени и внимателно коментирани факти, доскоро невъведени в научно обръщение.

Междувременно Афр. Алексиева упорито разширява и обогатява своите изследвания, привлича нови факти, издирва нови източници. Затова и нейната книга „Преводната проза от гръцки през Възраждането“ се очакваше с интерес от специалистите. А това е нещо обикновено, то съдържа в себе си много висока оценка, когато се има предвид, че става дума фактически за първа книга, първа монография — приготвеното заедно с Д. Леков издание „Неофит Рилски. Приписки в библиотеката му“ (1976) има по-друг характер.

Заглавието на труда се нуждае от пояснение — за Афр. Алексиева понятието „проза“ в случая включва както художествени, така и „нехудожествени“ произведения (социално-политически, учебни и правоучителни); не са привличани фактически само строго религиозни писмени паметници, като същевременно на няколко пъти се разглеждат драматургични текстове. Подобна типология е традиционна и дори закономерна при разглеждането на Българското възраждане. По-нетрадиционно и бъдещо възражение е привличането само на преводи, появили се като книги, както и ня-

кои ръкописи. Встрани от погледа на изследвачката са останали немалка част от интересувашите я явления поради това, че са публикувани в периодичния печат. А те са съществена част от общия книжовен процес, имат сходни източници, дело са на същия тип труженици на перото и достигат до същата публика. Не бих казал, че споменатата липса се отразява чувствително върху общите изводи на авторката, но изчерпателността е нарушена, а привличането на допълнителен материал би помогнало при хронологическото ориентирание на явленията.

Разбираеми са мотивите, определили подобно решение. Анализът, който Афр. Алексиева прави, е детайлен, трудоемък и обемен — едно удвояване на материала чрез привличане на преводите от печата би удвоило както обема на книгата, така и времето за създаването ѝ. А това би било нежелателно не толкова за авторката, дала доказателства за това, че работи спокойно, без прибързване, колкото за читателите — подобни наблюдения не бива да остават дълго непубликувани, изследвачите на възрожденската литература имат нужда от изводите на Афр. Алексиева.

Няколко думи и за подхода. В труда категорично доминира текстологичният анализ. Алексиева е неуморима в детайлното сравнение между преводния текст и неговия източник. Наблюденията ѝ са ценни както за очертаване на облика на превода, така и като материал за историята на книжовния език и особено за историята на превода. Явно и най-малкото разминаване е открито и осмислено, като в редица случаи на читателя се предлагат само по-характерните примери, а другите са останали непубликувани или включени в публикации, които монографията обобщава. Текстологичните сравнения на Афр. Алексиева са наистина рядък пример за образцова научна добросъвестност, за компетентност и трудолюбие, които заслужават най-висока оценка. Друг е въпросът, че могат да се намерят единични примери, в които независимо от направените уговорки за условията, в които работят възрожденските преводачи, днешната авторка е прекалено строга към някои труженици на перото — отделни допустими решения или по-дребни несвършенства са осъдени категорично като грешки, буквализми, непознаване на езика и пр.

Не по-малко стойностна е и една друга страна от работата на Афр. Алексиева, останала до голяма степен „скрита“ за читателя. Става дума за изискващото огромен висококвалифициран труд откриване на източниците, по които са работили възрожденските преводачи. При това въпросът не се изчерпва с посочване на автор и творба, далага се и установяване на изданието, изсяняване за различията между възможните източници. Трябва да се прибави още, че Афр. Алексиева по правило работи с изключително труднодостъпни книги — дори само издирването им се превръща в главоболен, а понякога и в практически непреодолим проблем. Вечко това обяснява закон-